

BERNARDO BRAZDŽIONIO LYRIKOS VERSMĖS*

Tautoj, audroj, dainoj ieškokite manęs.

Bernardas Brazdžionis, „Amžių keleivis“

Kai po ilgų kelionių ir vargų Odisėjas sugrįžta į savo pilį, žmona Penelopė, jo išsyk nepažinusi, taip klausinėja: „Kokio tu krašto žmogus, kas tavo tėvai ir gimtinė?“

Nuo senovės laikų ligi šios dienos įvairūs literatūros tyrinėtojai šį klausimą kelia apie vieną ar kitą rašytoją: kaip jis pats ir jo menas išaugo ir pasiekė viršūnes? Neseniai rašydamas apie savo kilmę, Nobelio laureatas Saulas Bellouas (Solas Belauas) taip samprotavo: „Mūsų laikais bendriausia civilizuotojo pasaulio tezė gali būti taip išreikšta: „Pasakyk man, iš kur tu ateini, ir aš tau pasakysiu, kas tu esi“.

Tad nėra ko stebėtis, kad tokią mintį turime ir Bernardo Brazdžionio knygoje. „Kas tu esi, kur tu eini, keleivi“, skaitome eilėraštyje „Amžių keleivis“.

Tarpais žinių palieka patys kūrėjai, plačiau pasakodami apie savo šaknis, apie savo gyvenimą, apie laiką, žmones ir įtakas. Iš lietuvių čia kaip pavyzdį galima nurodyti Pulgį Andriušį, davusį spalvingą autobiografiją, kurioje jis sako, kad jo literatūriniai evangelistai buvo Donelaitis ir Valančius. Lietuvoje dabar rašytojai dažnai atsiveria apie savo ištakas ir meninius užmojus. Būna ir taip, kad jų kalbėjimai apie tikslus yra skambesni negu jų menas. Jų pasisakymai metai iš metų įvairuoja. Pernai Vilniuje pasirodė knyga *Dešimt klausimų rašytojams*. Vienas iš klausimų buvo toks: „Kuriuos praeities klasikus ir šiuolaikinius rašytojus pavadintumėte savo mokytojais?“ Atsako apie keturiasdešimt plunksnos žmonių, ir yra viena atmaina: iš lietuvių autorių daugiausia minimas Jonas Biliūnas. Iš rusų lygiomis eina Dostojevskis ir Tolstojus, o po jų Čechovas ir tada – Gorkis ir Buninas. Bunino iškėlime glūdi šiek tiek ironijos. Kai šis Nobelio laureatas prieš karą iš Paryžiaus lankėsi Lietuvoje, Petras Cvirka, prieš tai atsiklausęs savo ideologo, pareiškė, kad jis niekur nedalyvausiąs, kur bus Buninas. O dabar minėtos knygos pasisakymuose šis rusų rašytojas vos nepralenkia Gorkio, prieš kurį anksčiau, nori nenori, buvo vieša pareiga literatui pulti kniūbsčiam.

Į Penelopės klausimą „kokio krašto tu žmogus“, mūsų poetas Bernardas Brazdžionis atsakytų: „iš Biržų žemės, Pumpėnų valsčiaus ir Stebeikėlių kaimo“.

Iš kūdikystės ir ankstyvos jaunystės paprastai tau išlieka ir daugiau atsišaukia tavo namai, tėvai ir gimtinė, medžiai ir paukščiai ar net koks mažas dalykėlis. Tačiau Bernardas Brazdžionis iš Stebeikėlių buvo išvežtas į Ameriką gerokai prieš aną karą, „dar man nepradėjus vaikščioti gimtąja žeme“, tariant jo žodžiais. Tėvai buvo mažžemiai, pardavę namą ir hektarą lauko, ir iškeliavo laimės ieškoti. Grįžo prieš pat karą ir apsigyveno Biržų apskrityje Pasvalio parapijoje Žadeikių kaime, vienkiemiais išskirstytoj dvaro žemėje, sodyboj ant Pyvesos krantų.

Parvažiavę iš Amerikos, jie keletą kartų lankė Stebeikėlius, ir poetas išsaugojo tokią spalvingą detalę: „...iš tų „kelionių“ nieko daugiau neatsimenu, tik pakeliui aviečių krūmus ir jų uogų kvapą, svaiginantį vasaros atokaitoje. Rodos, niekad ir niekur nebemačiau tiek aviečių, ir niekad nebebuvo jos tokios skanios...“¹

Savo lyrikoje Bernardas Brazdžionis pagerbė ir tėviškės ažuolą, – seną, tvirtą, iškerojusį, lietuvių tautos simbolį, kurio šaknų, – sako poetas, – neišraus „šimtmečių juoda audra“. Toje vietoje 1981

* Paskaita Bernardo Brazdžionio 80 metų amžiaus minėjime Los Angelėse 1987 m. gegužės 9 d.

¹ Biografinės žinios iš Brazdžionio rankraščio, o poezijos citatos – iš *Poezijos pilnatis*. Lietuvoje *Poezijos pilnatis* išleista 1989 m.

metais jaunimas, apsilankęs Brazdžionio gimtinėje, pastatė jam pagerbti kryžių, kuris po poros savaičių „valdžios pareigūnų buvo sunaikintas“ (*Aušra*. – 1981. – Nr. 29).

Gražių atsiminimų Bernardas Brazdžionis išsinešė iš naujosios sodybos Žadeikių kaime. Štai jo žodžiai:

„Tie trys tiltai, ta užtvanka, – puiki vieta maudytis, dvaro centras su pradžios mokykla, didžiulis sodas, kurio dalis teko ir mūsų sodybai, tai gal ir buvo visas gamtos grožis, mane žavėjęs vaikystėje ir vėliau atsiminimuose išlikęs“.

O kaip žmonės iš anų vaikystės dienų?

„Nežinau net savo giminės istorijos, – sako Bernardas Brazdžionis. – Neatsimenu senelių iš tėvo pusės [...]

Tėvo pusės giminėje nežinau jokių garsenybių, nežinau, ar kas daugiau ką mokėjo kaip paskaityti. Tėvas pažino skaičius, galėjo skaityti ligi tūkstančių. Bandė rašyti. Bet sudiržę rankos nuo darbo sunkiai valdė pieštuką, daug kartų reikėjo seilėmis jį vilgyti, kad rašytų. Bet pieštuką nudrožti tai meistriškai mokėjo. Pieštukus mums, jo vaikams – man ir seseriai – tėvas nusmailindavo jau man gimnaziją belankant. Tai buvo sakralinė ceremonija...“

„Tėvas buvo ne kūrėjas, bet nuotykių ieškotojas: dukart perplaukęs Atlantą, keliaudamas į Š. Ameriką laimės ieškoti, trečią kartą nusiyręs į Argentiną [...]

„Apie jo tėvą tik tiek nežinau, kad prieš mirtį sugalvojęs iš namų išeiti. Ir išėjęs. Pakelyje ir miręs“.

„Kitoks buvo mamos tėvas Vaižmužis. Iš pačios Lietuvos šiaurės. Bene iš Unciškių. Atsikėlęs į Pasvalio parapiją, į Ragujų kaimą. Vardu Bernardas. Gyvenęs beveik 100 metų. Didelis giesmininkas. Pakasynų giedotojas, vadovas. Pasakorius. Daug giesmių ir dainų pats išgalvojęs. Motina sakydavo, kad aš labai panašus į senelį Bernardą, į jos tėvą nusidavęs. Buvau prie jo – labai prisirišęs. Mėgdavau jo pasakas. Dažnai jis lankydavosi mūsų kieme, Žadeikiuose (po Antro pasaulinio karo), tik už kelių kilometrų nuo Ragujų“.

Ilgai nesidairant, nesunku iš senelio Bernardo išvesti poeto Bernardo pirmavaizdį. Tai ir būtų viena versmė, o antra ir trečia veda į Biržus, kur berniukas buvo nuvežtas gimnazijon ir kur praleido aštuonerius metus.

Patekti į Biržus reiškė priartėti prie istorijos pėdsakų. Nors Bernardas Brazdžionis tada gal ir nežinojo, Radvilų galybės laikais buvo Biržų kunigaikštija. Paskui iš Biržų krašto kilo visas pulkas žymių žmonių – valstybės vyrų, muzikų, teatralų, tautosakininkų, kalbininkų ir karių. Iš ten buvo garsusis knygnešys Jurgis Bielinis – Baltasis Erelis ir pirmas nepriklausomybės kovose žuvęs karininkas Juozapavičius. Iš Biržų šalies atėjo ir naujos lietuvių kone dinastijos, sakysim, Vileišių.

Ir taip atsitiko, kad Biržuose į Bernardą Brazdžionį padvelkė istorija. Apie tai jis rašo:

„Kas mane nepaprastai paveikė, tai Biržų pilies gamta. Stebėjau, kodėl neatsiranda rašytojų, kurie, kaip Vincas Krėvė Dzūkiją ar Antanas Baranauskas Anykščius, apdainuotų tokią stebuklingą – paslaptinę pilį su jos griuvėsiais, su medžiais, su ežeru, su visa praeitimi, atošiančia medžių viršūnėmis – medžių, kurių nė vardų nežinojau ir nė dabar nežinau“.

Gimnazijoje Bernardas Brazdžionis susidomėjo poezija, pirmiausia – rašytojais biržiečiais. Čia prisiminkime, kad Biržų apskrityje, Vaškų valsčiuje gimė lietuvių poečių pirmūnė aušrininkė Eglė-Liudmila Šliūpienė. Kitus biržiečius poetus nurodo patsai:

„Biržai buvo Stanislovo Dagilio, Juliaus Janonio, Kazio Binkio žemė, – sako jisai. – Tais rašytojais labiau domėjauisi negu kitų Lietuvos vietų rašytojais ir poetais, kaip Vaičiaiū, Biliūnu ar Vincu Krėve, ar Antanu Vienuoliu, ar Pietariu, kurie man jau tada (gimnazistui) buvo istorija.“

Taip jis tada žiūrėjo ir į Maironį, kurio rūmuose daug vėliau Bernardas Brazdžionis dirbo. *Pavasario balsų* poetą jis taip vaizdavo: „Visai religinei ir tautinei poezijai rūmą, be abejo, statė Maironis, betgi

Maironis buvo jau „senis“.

Brazdžioniui griebtis plunksnos konkretus akstinas buvo naujosios lietuvių poezijos antologija *Vainikai*, kurią suredagavo Kazys Binkis ir kuri buvo išleista 1921 metais.

Vainikų poveikį jis taip apibūdino:

„Iš jų sužinojau Zigmą Gėlę, Edmundą Steponaitį, kurie šalia Vaidilos Ainio buvo man mėgstamiausi jaunystės poetai. Jie tiesiog žavėjo. Ir pats svajojau tapti „jaunu poetu“ ir jaunas mirti. Ėmiau domėtis jaunais rusų, vokiečių, anglų poetais. Lermontovas, Novalis, Byronas buvo mano svajonių dievaičiai“.

Biržuose susidūręs su istorijos paminklais, Bernardas Brazdžionis įžengė į didžiąją savo lyrikos temą – tai lietuvių tauta ir Lietuva.

O antrai pagrindinei jo temai, religinei, nuo pirmos jo knygos ligi paskutinės, versmė kai kam bus šiek tiek netikėta – tai vyskupo Valančiaus kantičkos. Jis rašo:

„Į religinės poezijos pasaulį mane bus atvedusios „kantičkos“, vyskupo Valančiaus giesmynas. Jų kalbos egzotika. Jų barbarizmai. Ir šventųjų gyvenimai. Ta senovė, sumaišyta su moderniąja diena, kažkaip nejučia susilydė į viena ir iškilo tuo stiliumi, kuriuo man lengviausia buvo išsakyti save“.

Šių skaitymų ir literatūrinių pažinčių vaisius buvo noras pačiam rašyti. Pirmas jo eilėraštis buvo apie mirtį, kai jis buvo susirgęs plaučių uždegimu. 1924 metų balandžio mėnesį „Pavasario“ skiltyse Bernardas Brazdžionis pasirodo su pirmu spausdintu eilėraščiu, o gruodžio mėnesį jį randame *Trimite*. Eilėraščio vardas – „Kelionės miražai“, po juo parašas – *Bern. Brazdžionis*. Autoriui tada buvo septyniolika metų. Taip jis pradėjo ilgą savo lyrikos kelią. Po metų jo eilėraščių yra *Krivūlėje*, ir čia jis eina slapyvardžiu – *Jaunasis Vaidevutis*. Šiuose dalykėliuose lengvai pastebimas Putino šešėlis. Štai grynai putiniška vieno eilėraščio pradžia: „Slapta ir tolina buitį / Į mano rytdienos praskleistą lapą užsirašė“ (p. 16).

Su pirmaisiais literatūriniais daigais ėmė graužti rūpestis: „Pavydėjau Tysliavai, Santvarui, kurie, būdami Kaune, buvo išleisti, mano to meto manymu, nedaug stipresni“, – prisimena jisai.

Ir štai 1926 metais Bernardas Brazdžionis drauge su Kaziu Aukštikalniu Biržuose išleidžia pirmą savo knygą *Baltosios dienos*.

To laikotarpio jo lyrikoje šalia simbolizmo, kokį puoselėjo Putinas, pumpurus skleidžia biblinė ir liturginė tema, ryški nors ir šiame posme:

Ir žilas pranašas kalbėjo taip – oremus.
Ir fariziejai taip – oremus.
Ir rabbi taip ir kunigai – oremus.
Ir mes visi oremus, taip – oremus, taip – oremus...
(p. 28)

Tuo laikotarpiu taip pat susiklosto jo poezijos tautinė misija. Jis sako:

Aš Nemuno tėvynėje radau:
Sukumpęs vakaras, tarytum pranašo lazda, tave per lauką vedė.
Kad po nakties, kad po audros, kad po šešėlių
Tauta, dangaus pasilgus, kad išaugtų vėl į šimtametį medį.
(p. 29)

Drauge su religinėmis ir tautinėmis ištakomis jis dar Biržuose brandino modernią savo lyrikos išraišką.

– „Modernų“ braižą susidariau, – nurodo jisai, – sekdamas Europos literatūros moderniąsias sroves

ir jų autorius. Domėjausi Rilkės (Rilke) ir Georgės (George) poezija. Man jiedu atrodė kaip du naujosios poezijos stulpai. Dvi kolonos, ant kurių laikosi visa naujoji poezija. Apie juos išgirdau mūsų spaudoje. Dar gimnaziją lankydamas, užsisakiau knygų. Sunku buvo su George, nes jis daiktavardžius rašė mažąja raide, kaip ir kitus žodžius, tai turėjau daug vargo, menkai dar temokėdamas vokiškai. Tuodu poetai ir dabar man tebėra „didieji“.

Kalbėdamas 1940 m. literatūros šventėje Vilniuje, Bernardas Brazdžionis abi savo svarbiausias temas – tautinę ir religinę – suvedė į vieną viziją, į vieną ilgesį ir į vieną pareigą:

„Aš su tūkstančiais šios epochos nelaimingųjų ieškojau prasmės ir tikrojo kelio, aš bridau per naktį ir per pelkes, kad išeičiau į areną ir į Viešpaties kalnus. Aš su visa tauta atsistoju prie praeities vartų ir meldžiausi kartu su tais, kurie atėjo prieš mane, ir su tais, kurie atėjo su manim“ (p. 564).

Poeto kelias kaip piligrimo į tautų areną ir į Viešpaties kalnus nebuvo lengvas. Todėl jo balsas būna grėsmingas ir kietas, kaip jis pripažįsta:

„Mano poezijos žodis, kartais rūstus ir negailestingas, kartais kaip Mozės lazda, norintis iš uolos išskelti vilties ir gyvybės šaltinį...“ (p. 572).

Kitur jis taria, kad ne vienas jo eilėraščių posmas gali nuskambėti „špiktai ir grasmingai“ (p. 564). Išoriniu apdaru tokia lyrika savo plačiais akiračiais ir rūsčiu balsu gražiai susiderina su pranašišku pašaukimu ir jo kūrybai suteikia apeiginio iškilmingumo, galutinio tikrumo ir archaiškumo žymę. O pranašo vaidmuo turi ir savo riziką, kurią literatūros vakare Baltimorėje prieš kiek metų Bernardas Brazdžionis paryškino tokia strategija: esą reikia pranašauti ilgomis distancijomis, sakysim, kas bus už dviejų šimtų metų, o ne už kelių dienų ar mėnesių.

Aukščiau pacituotoji ištrauka aiškiai liudija Bernardo Brazdžionio kaip poeto paskirtį – būti su tauta, nors ir kažin kur gyventum, kalbėti jai giedros ir nelaimių dienomis, apdainuoti jos grožį ir skelbti jos ateitį, kuri yra – laisva ir nepriklausoma Lietuva. Yra ir Bernardo Brazdžionio knyga *Šaukiu aš tautą*, išleista 1941 metais, ir to pat vardo eilėraštis. Kiek vėliau tas eilėraštis susilaukė estetiškos reakcijos. „Aš nestatau namų, aš nevedu tautos“, 1946 metais rašė Henrikas Radauskas. Kad nepasiliktų poetinio nesusipratimo, pakartokime A. Nykos-Niliūno žodžius, skirtus pomirtinei Radausko knygai: „Brazdžionį Radauskas savo kartoje bene aukščiausiai ir vertino, ypač už jo retai kieno mūsų poezijoje pasiektą poezijos techniką“ (*Eilėraščiai*. – P. 26).

Bernardas Brazdžionis tautinius motyvus papildė naujais. Mums ligi šiol galėjo vaidintis, kad poetiniai miestai tėra Vilnius ir Trakai, o gražiosios upės – tai tos, kurios liūliuoja Maironio lyrikoje. Dabar žinom, kad graži ne tik Dubysa ar Šešupė, bet ir per Žadeikių laukus tekėjusi Pyvesa. Po Brazdžionio plunksnos regėjim, kad lyrikos dėmesio visai teisingai nusipelno Kaunas – jo katedra, Pažaislio vienuolynas, net ir toks miestas kaip Vabalninkas, o ką jau besakyti apie tėviškės žydinčius sodus.

Tautinę temą Bernardas Brazdžionis dar pajvairino susirasdamas sau antrininką ir atstovą – vaidilą Valiūną, kalbantį į tautą. Tai įdomi ir išradinga poetinė priemonė – kalbėti įsivaizduotų personažų lūpomis.

Jei dabar kas pasakytumėt: gerai, o kurį tautinės temos eilėraštį pasirinktumei tu, jeigu reikėtų paimti tik vieną? Kai kas turbūt pagalvotų apie „Mylėsi Lietuvą iš tolo“, juk jam yra ir muzika, o ir mes taip toli nuo Nemuno krantų. Šis eilėraštis buvo sukurtas dar Lietuvoje, Alvite, jau bėgimo dienomis. Man iš visos *Poezijos pilnaties* labiausiai įstrigo „Šiaurės pašvaistė“ savo jausmo tyrumu, būtinumu bei artimumu ir gailėsčio didybe. Šiaurės pašvaistė, Lietuvos padangė, turi kažkokį kerintį, ilgesingai graudų ir tave šaukiantį balsą. Tai mūsų tėvų žemės padangė ir jos šauksmas. Ir kiekvienas savo širdin galim įsidėti ir nešioti, kaip šventą palikimą, šiuos poeto žodžius iš ano eilėraščio:

Ir savaime ateina kitas klausimas: o kur yra Bernardas Brazdžionis šiandien tautoje kaip poetas?

Tautoje jis įsišaknijo dar prieš karą savo lyrikos rinkiniais. Nepriklausomos Lietuvos laikais iškilo nauja, originali ir kūrybinga poetų generacija. Bernardas Brazdžionis į tą laikotarpį žiūri kaip į lietuvių literatūros aukso gadynę. Ir taip pirmieji Nepriklausomybės atgaivinimo metai, aštuonioliktieji, buvo apdovanoti stambiu veikalu – Vaižganto *Pragiedruliais*. Paskui buvo tokia sankryža, kad tame viename Kaune galėjai rasti ir pamatyti pačius aukščiausius mūsų gražiojo žodžio atstovus – Maironį, Vaižgantą, Krėvę, Putiną, Sruogą, Binkį ir kitus, o kitur rašė Vydūnas, Šatrijos Ragana, Antanas Vienuolis, Ignas Šeinius. Jokių kitų laikotarpiu nebuvo tokio tiršto mūsų klasikų spiečiaus kaip tada – tikra mūsų Parnaso viršūnė. Tuo pat metu daigus pradėjo rodyti ir jauniausioji kartą. Nepriklausomos Lietuvos dienomis geriausias savo knygas paskelbė ir tokie autoriai kaip Cvirka ir Nėris. Šis faktas ne vienam ten graužia akis, tad Vilniuje leidžiamose lietuvių literatūros istorijose Nepriklausomybės laikų literatūrinis derlius išdraikomas taip, kad vieni daugiau nagrinėjami prieškariniame laikotarpyje, o kiti – nuvaromi į pokarį. Kai kurie iškilnesni rašytojai paminimi puse lūpų ir papuošiami tokiais standartiniais epitetais – *klerikalinis*, *buržuazinis*, *dekadentas*. Pastaruoju laiku tokių gražumynų sumažėjo, bet jeigu kas smalsus, jų rieškutėmis gali semtis iš Kosto Korsako suredaguotos daugiatomės *Lietuvių literatūros istorijos*.

Gal dekadentiniu, gal kitokiu titulu, kai užėjo rusai, Bernardas Brazdžionis buvo išmestas iš lietuvių rašytojų draugijos. Ką tik minėtoje *Lietuvių literatūros istorijoje*, išleistoje 1961 m. Vilniuje, Bernardui Brazdžioniui atskirai nėra jokios rubrikos. Jis ten suplakamas su kitais „buržuazinės dekadentinės krypties“ poetais (T. 3. D. 1. – P. 206). Užtai 1979 m. išspausdintoje *Lietuvių literatūros istorijoje* jis gauna skirsnelį, apie 25 eilutes. Pažanga būtų tokia, kad jis jau nelaikomas dekadentu. Šios sukakties proga *Pergalėje* (1987. – Nr. 4) jau prisipažįstama, kad Brazdžionis – „poetas įžymus“ (p. 185).

Iš žmonių ir iš pogrindžio spaudos žinome, kad savo lyrika jis yra Lietuvoje gyvas, brangus ir gaivinantis. Jeigu jo knygų ir neturi, kiti atmintinai moka jo lyriką iš prieškarinių rinkinių ir gali ją kone ištisai deklamuoti. Taip pat jokia paslaptis, kad iš Lietuvos atsilankantieji rašytojai stengiasi pamatyti, kaip atrodo tasai Brazdžionis.

Nežinia, kaip dabar, bet anksčiau jis ten buvo ir pavojingas. Antai Juozo Prunskio redaguotoje knygoje *Lietuviai Sibire* skaitome: „Už tai, kad perrašinėjo lietuviškas knygas, davė pasiskaityti Brazdžionio poezijos rinkinį, ji buvo nuteista 4 metams“ (p. 202). Nuteistoji Danutė iš Vilniaus buvo išvežta į Sibirą. Teisme 1960 metais ji taip kalbėjo:

„Brazdžionio kūrybą labai mėgstu. Būna juk taip, jog atrodo, kad autoriaus žodžiais išreikštos tavo mintys, tavo nusiteikimai. Brazdžionio kūryboje viskas labai artima: ir gili religinė bei filosofinė mintis, ir tautinės pažiūros, ir mistinė nuotaika, ir stilius, ir subtili gamtos meilė“ (p. 202).

Bernardo Brazdžionio lyrikoje savo vietą rado ne tik Šventasis Kalnas ir tauta, bet ir paskiras žmogus, kuris bemaž pranyko paskesnėje mūsų poezijoje svetur – ten greičiau pateksime į tokias bendrybes, kaip būtis, likimas, laikas, metafiziniai akligatviai, tartum šie dainuotojai niekad nebūtų regėję kūdikio, niekad įsimylėję ir niekad žvelgę į individualų asmenį.

Tokių dalykų kaip laikas – praeitis, dabartis ir ateitis – neišvengiamai turime ir Bernardo Brazdžionio kūryboje, tik su tuo skirtumu, kad čia laikas nėra tik sąvoka, bet eina su įvykiais ir su išgyvenimais. Toks jo rinkinys kaip *Svetimi kalnai*, išleistas 1946 metais Vokietijoje, yra tarsi poetinė karo pabaigos ir pokarinių laikų lietuvių kronika – su paskutiniaisiais žingsniais tėvynėje, su griūvančiais miestais, su kruvinais delnais nuo darbo fabrike ir su didžiu ilgesiu. Ir taip Mozarto (Mocarto) mieste, Salzburge, poetas rašo „Šiaurės pašvaistę“, kur Lietuva – „gėlė sidabrinių rytų“, raudanti kryžkelėj (p. 362). Toje visuotinėje katastrofoje, toje Apokalipsėje pasitaiko progiedrių, kaip ana koplytėlė kalnuos

– tai ji nuogam ir benamiui žmogui pamojo paguodos sparnu, rašo Brazdžionis. Ir taip *Svetimus kalnus* galime skaityti ir kaip istoriją žmogaus, lietuvio, tautų ir laikų maišatyje.

Tai būtų tik vienas žmogaus paveikslas iš *Poezijos pilnaties* knygos. Versdami ją lapas po lapo, ten pamatysime žmogų įvairų, iš visokeriopų luomų, visokeriopos moralės ir visokeriopų epochų – nuo senovės kunigaikščių ligi Sibiro kankinių Prano Dovydaičio ir arkivyskupo Teofilio Matulionio, nuo Dievui burnojančio mūrininko ir nuo kasyklų darbininko ligi Egipto princesės ar švento Izidoriaus ir Pranciškaus Asyžiečio, nuo žvėrių tramdytojo cirke ligi tokių meno ir mokslo viršūnių kaip Dantė, Claudelis (Klodelis), Maironis ar Einšteinas (Einstein). Visi šie pavyzdžiai kalba ne tik apie Bernardo Brazdžionio poetinės skalės platumą, bet ir apie jo erudiciją, smalsumą ir imlumą. Visa tai galėtų likti kaip kataloginis skaičiavimas, jei poetas ir čia nebūtų įvairus – jo intonacijos skamba ir didžiai, ir švelniai, čia rūstybės, čia vėl meilės žodžiais, o ypač skaidriai ir gaiviai randa vietą tokia dabartinės poezijos retenybė – mažųjų pasaulis. Žinoma, Bernardas Brazdžionis ties šiuo teigimu galėtų tarti: čia jau kitas poetas, Vytė Nemunėlis, savo vardą gavęs nuo Biržų žemės upės Nemunėlio.

Metant bendrą žvilgsnį, atrodytu, kad Bernardas Brazdžionis savo lyrikoje žmogaus mįslės nėra galutinai apvaldęs, su juo susigyvenęs. Įvairių sluoksnių, epochų ir tikėjimų gradacijoje kartais išnyra nesuprantamas, brutalus ir žudikiškas žmogus – „žmogus žvėris“, tariant jo žodžiais. Iš čia vienas kelrodis gali būti atsišaukimas į Dievą, Tėvą ir Sūnų, o antras – žemiškojo žmogaus idealas, apsakytas eilėraštyje „Per pasaulį keliauja žmogus“. Tai renesansinis, kūrybinis, gyvastingas, džiugus ir visuotinis žmogus – „baltas, kaip vyšnios viršūnė“, „draugas šviesaus Apolono“, poetų dievo, šokęs ir dainavęs su jais, pasipuošęs kaip „šventosios taurės piligrimas“ (p. 167).

Tai didingas, įkvepiantis bei kilninantis žmogaus paveikslas. Ir man pačiam iš gražiausių poetinių atsiminimų išliko ana literatūros popietė Baltimorėje, kai prieš keletą metų „Per pasaulį keliauja žmogus“ skaitė autorius. Taip lyg ir matyčiau aną renesansinį vyrą, jauną, drąsų ir kūrybingą, „žydro veido, kaip žydras dangus“, skambiai žengiantį per kalnus, per marias plačiąsias ir per ošiančias girias.

Ties šiuo sakiniu jūs gal tarsite: gerai – Dievas, istorija, tauta, žmogus, mirtis, Apolonas yra tik turinys, o kur poeto menas ir kaip jį išsiaiškinti? Juk tu gali Dievą mylėti taip karštai, kaip šventa Teresė Avilietė, o Lietuvos praeitį vaizduoti taip jautriai, kaip Simonas Daukantas, bet kai apie tai prabilsti – iš tavo burnos išeina kasdieniniai, paprasti ir proziški pareiškimai. Net jeigu kartais ir plunksnos griebiesi, tavo giesmė vis tiek būna apšiurusi, be kvapo, arba dar liūdniau – gryna retorika. Tad – kaipgi su poetu ir jo menu?

Lengviausiai su šiuo klausimu susitvarkė senovės graikai. Platonas savo veikale „Ijonas“ skelbia, kad poetai dovaną turi iš dievų: „Dieviško įkvėpimo pagauti, visi jie gražiai kuria vien tai, ką jiems mūza įsako“. Platonas rašo, kad lyriniai poetai savo „dainas mums atneša iš medum tekančių šaltinių, kad jie nuskina jas mūzų soduose ir kloniuose, ir kad jie lekioja tarsi bitės. Ir tai tiesa, nes poetas yra sparnuotas, lengvas ir šventas daiktas“ (J. Tininio vertimas, rankraštis). Kad poetas yra dievų įkvėptas, išvedžiojo ir Aristotelis, aiškindamas Homerą. Toliau keliaudami, prisiminkime, kad ir evangelijoje kalbama apie gerai ir blogai panaudotus talentus. Pagaliau mūsų Antanas Baranauskas vienais metais prieš „Anykščių šilelio“ rašymą taip sakė: „Dangaus atsiųstoji menininko siela“ (*Raštai*. T. 1. – P. 334). Panašiai žiūrėjo ir Maironis. „Poetas – tai Dievo siuntinys žemei“, sakė jisai poemoj „Nuo Birutės kalno“.

Lietuvių filosofas Stasys Šalkauskis savo *Estetikoje* rašo panašiai, kaip galvojo romėnai: poetai tokie apsigimsta. Bet Šalkauskis tuoj pat priduria, kad reikalingas ir darbas: „Poetui, be įgimtų gabumų, reikalingas yra lavinimosi darbas ir kuriamoji praktika...“ (*Raštai*. – 1986. – P. 286–287). „Įkvėpimas yra

ne kas kita, kaip sąmonės atlikto darbo prasiveržimas į sąmonės sritį ir prisimetimas šitai sąmonei, lyg kad šis darbas būtų iš šalies kieno nors įkvėptas" (*ten pat*, p. 297). Šatrijos Ragana tvarkėsi paprasčiau: „...neturiu jokio įkvėpimo, nežinau, kas tai yra“, pareiškė jį 1907 metais savo laiške Pranui Augustaičiui (*Šatrijos Ragana: Laiškai / Parengė Janina Žekaitė. – Vilnius, 1986. – P. 229*). Arčiau į mūsų dienas Henrikas Radauskas, rašydamas *Naujienose*, trumpai drūtai pabrėžė, kad tokio dalyko kaip įkvėpimas visiškai nėra. Tai būtų priešingybė romantizmo poetiniam įvaizdžiui – jie skaitėsi įkvėptieji.

Bernardui Brazdžioniui patinka prancūzų poeto Paulio Valéry (Polio Valeri) mintis: „Dievas duoda tik vieną eilutę“. Mūsų poetas čia priduria: „Išbrauk Dievo eilutę, ir lieka eilėraštis prastas“.

Kebliausias uždavinys yra keliais žodžiais suimti kūrinio esmę ir grožį. Nėra tokios trumpos formulės kaip Einšteino apie energiją, o paskiausieji literatūrinių teorijų fabrikantai reikalą dar labiau apniaukia savo žargono atitrūkimu nuo veikalo – atrodo, kad jie nagrinėtų ne kokį konkretų eilėraštį ar romaną, o savo egzotines abstraktybes.

Tiesiausias kelias yra paimti rašytojo knygą ir skaityti – išgyventi jo audras, tikėjimus, vizijas, susigrauzimus, nerimą, pragiedrėjimus ir troškimus žmonijos gerovei. Tada savaime tau atsiskleistų, bylotų tavo sielai ir tavo gyvenimui tos kūrybos paslaptis – jos menas, ir pamatytum, kas ten gražu.

Tada prieš tave išsintėtų Bernardo Brazdžionio poetinės struktūros monumentalumas, jo temų skalės visuotinumas, nuo aukščiausių galybių ligi mažo vabalėlio, jo lyrikos atvirumas amžiams ir dabarčiai, jo nerimas ir drąsa skelbti tiesą net nepalankiausiose atmosferose, jo intonacijų įvairumas – nuo išdidžių, pranašiškių ir rūsčių ligi kūdikiškai skaidrių arba žaismingų ir elegantiškių. Kartais stebins jo šuolio staigumas ir nelauktumas – nuo iškilmingų liturginių giedojimų ir gaudinimų į gamtos detalę – kaip jazmino žiedų debesėlis. Vyrauja ir neišvengiamo būtinumo nuotaika, kai jis žvelgia į pasaulį ir jo ateitį, ir tada poetą paguodžia „laiminanti Viešpaties pavasario ranka“. Visa tai vainikuoja ir sulydina virtuozinė išraiška, sakytume – techninis vikrumas. Savo išore Bernardo Brazdžionio lyrika yra grynai savita, vienintelė mūsų literatūroje ir netgi kitur. Savo kūrybos veidu tai pats originaliausias mūsų lyrikas, autentiškas, iš niekur nesiskolinęs, trumpai tariant – brazdžioniškas, tokį braižą išsiugdęs iš savo versmių ir mums jį savo menu apreiškęs. O to meno akivaizdžiausi ženklai yra sykiu ir archainė, ir moderni šnekta, tų dviejų priešingybių meistriška amalgama. Šiame lydinyje sau vietos randa ne tik šimtmečiai, žaibai ir pražūtys, bet ir anie smulkūs dalykėliai, kaip pakelės gėlytė, kuri gal ir sielą turi, ar rugio daigas ir šioji muzika – „sraigelių choras gieda“. O jeigu kas to pageidautų, prašom susipažinti su Meškiuku Rudnosiuku, keliaujančiu į mišką.

Nors plačių mostų poetas, Bernardas Brazdžionis brangina ir detalę, įgalinčią nulemti viso eilėraščio likimą, ruošiant knygą. Viename laiške jis taip samprotauja „...kartais dedi eilėraštį dėl vieno vaizdo, dėl vieno sakinio, dėl kokios minties. Yra juk gėlių, kurios turi labai daug žiedų, ir jų visas buketas sudaro gražų krūmą [...]. Bet yra gėlių, kurių stiebas turi tik vieną žiedą (rojaus paukštis, tulpė...) Visokių yra gėlių. Kodėl negalėtų būti visokios poezijos“ (1959.11.14).

Patsai knygos paruošimas – savotiška kankynė. Štai jo prisipažinimai, kai sudarinėjo rinkinį *Vidudienio sodai*: „...rengiu savo rinkinį ir aš. Ir pasakysiu, kad tai sunkus darbas. Parašyti eilėraštį daug lengviau negu paskui iš tų parašytų sudaryti rinkinį. Tai lyg savęs draskymas. Kai vienas ar kitas dalykas guli kur nors rankraščiuose ar juodraščiuose (ar pagaliau net iškarpoje iš spaudos), atrodo, kad jis vėl yra į tavo dvasią grįžęs, ir tu su juo ramus sau vaikštai, gyveni, esi pilnas, neapsinuoginęs, bet kai reikia įdėti į rinkinį, o tą rinkinį išleisti, atiduoti skaitytojui (ir įvairių „kritikų“) malonei, tada tai prasideda tikri „gimdymo“ skausmai, – savikritika, menkavertystės kompleksai, tam tikras drovumas išėiti į „sceną“ ne tik be grimo, bet ir be kostiumo... Tat pasirausiu, pasiknisu po pluoštus, po visokias „bylas“ išmėtytų, paslėptų rankraščių ir vėl apimstu. Ir vėl patenkintas, kad esi pilnas, ramus,

nepaliečiamas, nesumalamas į dulkes visokių neišmanėlių (ir blogos valias „kritikomanų“). Tai mat kokios mano nuotaikos, „rengiant“ naują rinkinį, kurio jau pasigedo kai kas net *Pilnatyje*, sako, reikėjo ko naujo... Gal reikėjo, gal reikia, bet nugalėk tu, žmogau, tuos kompleksus, kurie stipresni už visokius medalius...” (1973.09.17).

Iš pasisakymų laiškuose jaučiame eilėraščių išvaizdos varžybas tarp laisvosios eilėdaros ir tarp klasikinės. Dirbdamas prie rinkinio *Vidudienio sodai*, jis šį dviejų stilių konfliktą taip nusakė:

„Šalia „klasikinių“ posmų rasis ir beposmių, ir nerimuotų dalykų. Čia joks ieškojimas, pasakyčiau, ar bandymas eiti neva su „laiko dvasia“. Pažvelgus į pačius ankstyvuosius, sakysim, 1925 – 6–7 metų mano eilėraščius, lengva įsitikinti, kad panaši forma kaip „Pavasario fragmentai“ ar „žingsniai“ jau tada vartota, ir ji buvo autoriui natūraliausias pasisakymas, pati stichija. Panašia forma eilėraščių buvau parengęs visą rinkinį vardu *Tarp žemės ir dangaus*, tik, siūlęs kitiems leidėjams (*Dirvai*, *Jagomastui*), nusivyliau ir mečiau į naujus formos ieškojimus, tarydamas, jog taip negerai. Apie tai paskutiniu metu vis daugiau ėmiau galvoti, mintimis perbėgdamas per anas dienas, ir gailėtis, kad tuokart buvau vienas, ir niekas nepadėjo išeiti su tuo, ką labiau imu vertinti ir kas žymiai platesniu keliu (ir drąsesniu) būtų pasukęs mano rašto kelią” (1960.02.22).

Belieka patikslinti, kad aname rinkinyje *Amžių žingsniai* gavo kitą vardą – *Šimtmečių žingsniai*.

Kiekvieno poeto kūryboje yra vietų, kurios suveda į vieną židinį pagrindines jo meno ir minties gaires. Kaip pavyzdį paimkim vieną gražiausių ir savo ištakomis mūsų dvasiai ir vaizduotei įspūdingiausių posmų iš eilėraščio „Ateities paveikslas“ rinkinyje *Ženkla ir stebuklai*:

Mūsų gyvenimas kaip samanė bitele
Vėlyvą vakarą į avilį parskris;
Jau bus daina nutilusi, jau bus gražiai pašalę –
Kaip Dievo mintys susirinksim pas duris. (p. 137)

Pirmiausia tave pagauna poetinis mostas ir naujumas, kada mūsų gyvenimas palyginamas su tuo darbščiuoju mūsų pievų gyvūnėliu – samane bite, ir tai lyg koks atsiliepimas į Platono mintį, kad ir poetas yra tarsi bitinėlis. Griebiantis madingesnio aiškinimo, galima tvirtinti, kad čia atsišaukia egzistencializmas, – kalbama ne apie ką kita, o apie visą mūsų būtį. Toliau – tame pat posme turime nuotaiką: vėlyvas vakaras, „bus daina nutilusi, jau bus gražiai pašalę“. Nutilus dainai, galima pritaikyti eschatologiją – mokslą apie paskutiniuosius dalykus, nes jau susirinkom pas duris, ir kas mūsų laukia už tų durų? O čia jau gali turėti darbo teologija ir atsakyti: koku būdu mes galime būti kaip Dievo mintys?

Kad sielai būtų ramiau, pakartosiu Bernardui Brazdžioniui mintis iš giesmininko Antano Baranausko raštų:

„Jeigu menininkas atsidavė Dievui, imdamas žodį, šiandien jo tauri, galinga, gryna mintis nugalės visas kliūtis ir, praslinkus skausmingai kovų valandai, pasaulyje iškils galingu pavidalu. O ta didžiulė mintis, ta sielos ugnis – tai Dievo ir žmogaus meilė” (*ten pat*, p. 335).

Ir jeigu dar nepakaktų „Anykščių šilelio“ poeto tartos atgaivos, metų sąvartoj geru ir sektinu pavyzdžiu šviečia mums visiems senelio Bernardo pasigėrėtinas paveikslas: kaip girdėjote, jis pagyveno kone šimtą metų.

Aidai – 1987. – Nr. 4 – P. 229–237.

Skaitmeninta iš:

Antanas Vaičiulaitis, *Knygos ir žmonės*, Vilnius: Vaga, 1992, p. 184–195.